

KACERZ (387) *sb m*

kacierz (336), **kacyrz** (51); kacierz *BierEz, PatKaz I, WróbŻołt* (11), *RejPs, SeklWyzn* (2), *SeklKat* (4), *RejKup* (2), *MurzHist* (2), *KromRozm I* (33), *MurzNT* (4), *KromII* (26), *KrowObr* (27), *Leop* (3), *OrzList* (13), *OrzRozm* (23), *BielKron* (10), *GrzegRóżn* (6), *Mącz*, *OrzQuin* (75), *SarnUzn* (8), *RejAp* (5), *BiałKat* (5), *KuczbKat* (6), *WujJud* (10), *WujJudConf*, *RejPosRozpr*, *BudNT* (2), *SkarŻyw* (2), *CzechEp* (4), *NiemObr*, *ReszList* (2), *ArtKanc*, *LatHar* (4), *WujNT* (7), *SiebRozmyśl*; kacyrz *PowodPr*; kacierz : kacyrz *KromRozm III* (3 : 48), *ReszPrz* (28 : 2).

a jasne (w tym 4 r. błędne znakowanie); -é- (83), -e- (4); -e- *MurzHist* (2); -é-:-e- *MurzNT* (2 : 2).

sg N kacérz (39). ◇ G kacérza (5). ◇ D kacérzowi (9). ◇ A kacérza (13). ◇ I kacérzem (21); -em (2), -(e)m (19). ◇ L kacérzu (3). ◇ V kacérzu (6). ◇ pl N kacérze (76), kacérzowie (65); -e *RejPs, SeklKat* (3), *RejKup, KromRozm I* (15), *BielKron, Mącz, SarnUzn* (4), *RejAp, BiałKat* (2), *KuczbKat* (3), *WujJud* (2), *NiemObr, ReszPrz* (15), *WujNT* (5), *PowodPr*; -owie *KromRozm II* (12), *KromRozm III* (24); -e : -owie *WróbŻołt* (3 : 1), *MurzNT* (1 : 1), *KrowObr* (4 : 1), *OrzRozm* (6 : 3), *OrzQuin* (6 : 23). ◇ G kacérzów (55); -ów (4), -ow (1), -(o)w (51); -ów *OrzQuin* (2), *BiałKat*; -ów : -ow *MurzNT* (1 : 1). ◇ D kacérzom (28); -om (8), -óm (1) *OrzQuin* (8 : 1), -(o)m (19). ◇ A kacérze (44). ◇ I kacérzmi (11), kacérzami (1) *ReszPrz*. ◇ L kacérzoch (4) *KromRozm II, KromRozm III, OrzQuin* (2), kacérzach (2) *WróbŻołt, SkarŻyw*; -och (2), -(o)ch (2); -ach (1), -(a)ch (1). ◇ V kacérze (4).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Ujemne w odcieniu (często obraźliwe) miano nadawane przeciwnikom religijnym, odstępcom od wyznawanych i głoszonych przez kogoś przekonań religijnych (głównie innowiercom przez katolików); haereticus Mącz, Cn; catholicae Ecclesiae dogmata impugnans, haeresiarcha, homo pestiferis de religione opinionibus imbutus; Lutheri errorum sectator vel defensor; pravaram religionum virus spargens; qui haereses seu falsa de Deo dogmata propugnat; qui impiam fraudem admisit; qui Lutherum vel Calvinum profitetur; rerum novarum in disciplina Christiana reus Cn (386) : Boć zebranie tych pyłznych wołow łzkodzi barzo dużsam cielesnym wołow pyłznych, to iefth kacerczow łyie nieukorzoney. *WróbŻołt* X3, D5v [2 r.], D6, V6, X2v; *SeklKat* O4v; *RejKup* x4; Y owłlfem zawnłfe przed tym kacerze łtatecznym á łwyętbliwym żywotem w łercá ludzkye łyie wkradáli *KromRozm I* C4v; Sąć bárzo pożyteczni kołcyołowi kacerze [...] nye iżeby prawdy vczyli/ ktorey nye vmyeyą/ Ale iż cyelełne ku łfukányu/ á duchowne práwe krzełcyány kn obyáwyenyu prawdy pobudzáyą. *KromRozm I* L2, C4, F2 [2 r.], F4v, G2v, K (28); *MurzHist* T3; *MurzNT* 81 [2 r.], 108v *marg*, 125v; Ná oko łyie to okázuye ze włłfeh kacerzow/ ktorzykolwyek w krzełcyányłtwye kyedy byli. Włłfyłyc piłmá czyłáli: Ale ye złe rozumyeli *KromRozm II* o2v, b3v, e4v, f4, g4, h3 (19); O połwyacányu kołcyołow/ kryżmá/ y inych rzeczy/ iż to nye łprołtne zabobony/ yáko kacyrzowye myenyą/ áni prozne rzeczy łą *KromRozm III* K8; iż papyełz yełt yeden z pátryárch/ á nye Antychryłt/ yáko cí džífyeyłfy kacyrzowye mowya. *KromRozm III* M, B6, B7v *marg*, Cv [2 r.], C4, C6 (29); nieiełtem żadnym kacerzem/ iáko mię kxiądz Biłkup niebogoboynie názywa *KrowObr* A4; ná ktorych Synodziech/ ony vbogie Apołtoły/ y Kryłtułá łámego/ kacerzem być oładzili *KrowObr* 41 v, A4 [3 r.], 192, 192v, 204v, 205, 206; *Leop* RR4v, VVv; żal łyie tego Pánie Boże/ [...] iż ták zacny Pinczowłki dom/ ták głupiego y hániebneho Kácerzá [*Krowickiego*] przyiał *OrzList* dv; [*Zwinglijusz*] po łmierci iáko zdraycá oładzony/ á iáko Kácerz*

fpalon. *OrzList* f, h3, h4 [2 r.], i2, i2v [3 r.]; pomni że y o tych rádźić małż/ kthorzy zwiedźieni/ y zaślepieni od Kácierzow/ w iáwny vpadek y fámí ośleń idą/ y wśzytkę Koronę Polńką zá sobą wiodą. *OrzRozm* A4, Cv *marg*, C2, C2v [2 r.], F4v *marg*, Gv [2 r.] (22); *BielKron* 160, 167v [2 r.], 176v; *GrzegRóżn* A2v, Dv, E4v, F3v; Anthropomorphitae, Heretici huius nominis, Kácerze byli/ kótrzy dzierzeli yákoby też Bóg kftał/ ciało y ynśze członki człowiecze miał *Mqcz* 11b; Wiédźcie to/ żećiem ia miał [...] Iurgeltów nie máło/ álem ié potrácił wśzytki/ przeto zem leśt głównym y nie ziednánym Nieprzyiacielem wźzem Kácérzom *OrzQuin* G4; gdyż Kácérzowi dáć iáłmużnę grzech leśt śmiertelny. *OrzQuin* G4; Kácérzowie w Turecką Wiárę Polńkę odmieniáią. *OrzQuin* Kv *marg*, E2v, G2, G3 [3 r.], G4 [4 r.], G4v [2 r.] (70); O mizerny Kácerzu iákoż to złą odpłátą ták wielką miłość Bożą nágradzaśz tą niewdzięcznością *SarnUzn* F5, B4 [2 r.], D5v, E3v, Gv, G5v, G7v; *BiałKat* 36, 111, 118v *marg*, 123v *marg*; Czáfem też ma [szatan] poľńánce y bieguny fwoie/ ludzie złośliwe/ á ofobliwie Kácerze/ ktorzy śiedząc na zárázliwey łtolicy/ rozsiewáią złych náuk śmiertelne náśienia *KuczbKat* 425, a2 [2 r.], 170, 425 *marg*; Ale Kácerze iáko dźkíe źwierze/ ktorzy iá pfuią y rofkopywáią od niey odgániáć/ y kárác ma *WujJud* 18, 8v *marg*, 16v, 33 *marg*, L13v, Mm8; Lecź náłzy mili księźa Kolleijaći woľá ledá co na fwoię wieczną háńbę na papir mázác/ niźlię czego dobre⁸⁰ od Kácierzow [*kustosz*: od Ka] (ták oni wierne zowá) náuczyć. *BudNT przedm* e3v; *SkarŻyw* 120 *marg*, 493; *CzechEp* 343, 344; *NiemObr* 80; Doktorowie ś. [...] jednołtáynie fię zgodźili/ kácerzem być wźzelákiego człowieká/ kthory od Páná/ y powźzechnego Kościoła náuki y wiáry iest roźny. *ReszPrz* 32; Ták Kálwiniśtowie o Lutheranách piľzą/ ktorym w tey mierze godźi fię wźzeláką wiárę bez odporu dáwác. Bo też żadney infzey nad tę/ prawdźiwźzey wiáry nigdy nie powiedźili/ iáko gdy ieden drugiego kácerzem przekłętym y Dyabłu bratem zowie. *ReszPrz* 66, 3, 6 [2 r.], 8, 13, 22 (20); *ReszHoz* 135; *LatHar* 379; (iáko bluzni Budny kácierz łproľny) *WujNT* 4, 56, 103, 174 *marg*, 517 *marg*, Zzzzzv; *PowodPr* 54 *marg*.

W połączeniu z imieniem lub nazwiskiem założyciela kierunku religijnego [imię lub nazwisko + kacierz (20), kácierz + imię (7)] (27): thenze {doktor} mouy przeczyw kacierzouy manycheuľfouy *PatKaz* I 10v; *SekłWyzn* c2; *KromRozm I* B2v, N2v; *KromRozm II* d2, o3; Tám iż fye był łfczał przez Ariuľá kácyrzá błád okoľo boľtwá y národzenia wyecznego fyná boźego *KromRozm III* C4, H7v, P4v, P8; *KrowObr* A4, 192v, 230, 231; *OrzList* b2v; *BielKron* 139, 149 [2 r.], L1112v; *GrzegRóżn* K2; *RejAp* 74, Dd, Ee4v; toź fię wľánie Lutrowi nie lepźzemu niź ná on czás był Aryuľz/ kácerzowi tymi czáły przydáło. *ReszPrz* 62, 78 [2 r.], 90.

W połączeniu z nazwą kierunku religijnego [nazwa + kacierz (7), kacierz + nazwa (2)] (9): Tymći Aryani/ Eunomiani/ y Mácedoniani kácerze łtárzy błędu łwego bronili. *KromRozm I* L4v; *KromRozm III* C6v; *KrowObr* 219 [2 r.], Tt4v; Liťt Stániľławá Orzechowľkiego/ do Marćiná Krowickiego/ Káplaná Kácerzá Pikárdá. *OrzList* a4; *BielKron* 154; *RejAp* Ff3; nam fię nie godzi kuśić Páná Bogá/ to iest/ nie czekác táiemnego nádchnienia s kácerzmi Enthuzuľáľty *RejPosRozpr* b3v.

W połączeniu z nazwą narodowości lub przymiotnikiem od nazwy miejscowej [w tym: ai (4), z + G sb (1); kacierz + określenie (3), określenie + kacierz (2)] (5): *KromRozm III* C3v; Witayćielź pánie Pikárćie/ Zwingliuľie/ Kácerzu z Szwánczárów. *OrzList* b2v; *BielKron* 153 *marg*; Kácérzowie Fráncuľcy o Króľá fye pokuśili *OrzQuin* K4v *marg*, K4v.

W *Połączeniach* typu szeregowego z rzeczownikiem określającym wyznawcę jakiegoś kierunku religijnego (11): Znowo chrzczeńczy y zynemi kacierzmi nietrzymam/ ktorzy/ łowem bożym nie wftydliwie gardzą/ zowącz ie niemym bydlęciem/ y ołowianą regvlą *SeklWyzn* c3; *KromRozm I* F4; *KromRozm II* b3v, y2v; *KromRozm III* E4v, G3, I2v *marg* 9 17; *OrzRozm* H2v; *GrzegRóżn* E3v; tę moc y Cenfurę nád tymi Conciliámi/ ktorzych nieprziymuiećie štądże maćie/ fład y Trideyte y Anábaptiřtowie y ini Kácérze máią *WujJud* 73.

W *połączeniach szeregowych* (9): *WróbŻółt* Z4; *KrowObr* A2v, 219; *OrzQuin* T2v; Boć Krol Ie⁸⁰ Mił. [...] powinien z drugiey łtrony Kácérze/ niewierne/ á niepořlnřzne [!] hánować y kárác. *WujJud* 17; tá tylko łámá [...] przy nich prawdá zořtáłá/ gdy ieden drugiego/ kácierzem/ zdraycą/ łotrem/ łzpetnym Dyablęm názywa. *ReszPrz* 67, 52, 91; *ArtKanc* M18v.

W *przeciwstawieniach*: »krzeřcijanin (2), katolik(us) (2), kořcielny, prawowierny ... kacierz« (6): Auguřtyná łwyřtego náuká y piřánye podřiř dźyeř w wyelkyey cene yeřt nye tylko v práwých krzeřciyanow/ ále y v kácierzow *KromRozm II* qv; á wřřlyřtkie niepewnych rzeczy bayki/ vmářlym ráczey kacierzom/ niřli kořcielnym řywym máią być řpiewáne. *Leop* *2v; *OrzList* 13; Tákci kácierzowie vmieią/ háńbę fwá włáfná ná Kátoliki wkłádáią *OrzRozm* F4v; *OrzQuin* T2v; Z řydwow iedni prawowierni/ drudzy kácérze/ á trzeci niewierni. *WujNT* Ddddddv.

W *charakterystycznych połączeniach*: *kacierz(e) duřszy, dzielny, dzisiejszy (11), głupi, haniebny, jadowitszy, jawny, kařdy (3), mizerny, najchyřszy, niemowny, niepořluszny, nieslachetny, niřtateczny, niezbedny, niezbořny, nikczemny (2), niniejszy (2), nowy (2), potępiony (2), przekłęty, rozliczni (2), rozmaici, spros(t)ny (2), stary (4), swarliwy, řlepy (5), terazniejszy (4), umarły, walczący, więřszy, zarařony, złořciwy (złořliwy) (2), znaczny; dzieci kacérza, imię, księga, nasienie, nauka, obyczaj, potępa, wykłady (2), wymyřty; (od) kacérza wyřtrzeřanie (wyřtrzeřać się) (2); kacierzowi nieprzyjaciel; (na)przećiwko) kacierzowi kaptury, konfederacyja, księga, patron, pismo (2), pr(z)ywilej (2), řlowo, sprawa; z kacierzem pořtępek, sprawa; jako kacierz spalon; od kacérza bronić, hańbiony, okrczony, przeřladowany, zařlepiony, zwiedziony; kacierzowi swobodę dać, zabieřać (2); (na)przećiwko) kacierzowi bronić (się) (3), (na)- piřać (popiřać, popisany)(6); kacérza(-e) chować (2), hamować, kárác (2), odganiać, potępić, przyřać, rozdzielić, rozprořzyć, řluchać, řłumić, uwikłać, wspominać (3), wyřganiać, wzbudzić, wzburzać, zwieřć; przez kacérza nienaruszony, odarty, zarařony, řłupiony; za kacérza być potępionym, mieć (5); jako kacérza zakłać; kacierzem być (6), (na)-z(y)wac (5), okazać, (u)czynić (poczynić) (3); z kacierzem gadać (się) (3), trzymać (2), zřgadać się; miedzy kacierzmi być policzonym.*

Zwrot: »kacérza nawroćić; nawrocenie kacierzow; nawrocony kacierz« [*řzyk zmienny*] (2; 2; 1): *ArtKanc* M18v; O náwrocenie kácierzow y ođřzczepieńcow *LatHar* 745, 620, 744; á wřřlyřtki kácérze/ ođřzczepieńce/ fercá ich zátwardźiałé/ rácz náwróćić. *SiebRozmyřl* E2v.

Wyrażenia: »błáđ kacérza; (o)błęđliwy kacierz« [*řzyk 4 : 1*] (3; 2): *KromRozm I* E; *KromRozm III* Ov; Ná to wam y wřřlyřtkim tákim obłęđliwym Kácierzom przed 1200 lat y więcey/ Cyrillus on Biřkup řwięty á vczony ođpowiedźiał *WujJud* 224; gdyř w niey [*Konfesyi*] nie máłř nic inřzego iedno řtárych kácierzow błędy *ReszPrz* 70; *ReszHoz* 136.

»kacierz niewierny« (1): tákó Kácierzom niewiernym Piekłó otwięra/ á Niebo im zámyka *OrzQuin* L3v.

»zbor kacyrzow« (1): Odrażają sę też tym znákyem od kołcyoła zbory kácyrzow: ktorzy pewney á wftáwiczney náuki nyemáją/ ále dżiś to poftánowją/ yutro co inego przeciwnego *KromRozm III* D7.

Szeregi: »nie tylko apostata, ale też kacierz« (1): A iż mię iefztze zowie nietylko Apoftatą/ ale też kácerzem/ y tegoby mi flowa niemiał przytzytác/ gdyby lię bał Pána Bogá *KrowObr* A4. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»kacierz i bałwochwalca« (1): Iákim dla BOgá okiem pátrzyć mogą ná groby y ná napiły Oycow/ Dżiádow/ Prádżiádow swoich/ [...] ktorych kácerzami y bałwochwálcami názywáią. *ReszPrz* 96.

»kacierz, (i) bluźnirz (a. bluznierca)« [szyk 1 : 1] (2): co iefli ták trzymałz/ iefteś wielki bluznierca/ y kácerz. *KrowObr* 201; *RejAp* 104. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»błędliwy i kacierz« (1): A iefliby kto miał inák rozumieć/ álbo vtzyć/ tedy thákowy błędliwym y kácerzem ma być. *KrowObr* 42.

»heretyk, (i, albo) kacierz« [szyk 4 : 3] (7): Wfpominácie [...] nie tákowe mowię kácerze álbo Heretyki/ ktorzyby byli nieprzyiáciele Pánu Iezu Kryřthuřowi Synowi Bożemu/ y Ewánieliey Świętey iego/ ále ty Heretyki/ ktorzy od wftaw [...] Papięskich odstawáli/ á przyjmowáli wftawy [...] Pána Iezu Kryřtá *KrowObr* 131v, 131v [2 r.], 145v, Rr3v; Odřtąpili przez Kácérřtwá Grekowie: ktorzy kácerzów álbo Heretyków řlucháiąć/ nie tylo Chryřtuřá řtráćili/ [...] ále řtráćili y króleřtwá řwé *BiałKat* 128v; *ReszPrz* 99.

»fałszywy uczyciel albo kacierz« (1): opifuye fáłřfywe á przewrotne vczýcyele álbo kácerze/ ná przeřtrogę ludźi krzeřciyáńřkich. *KromRozm II* e4v.

»kacierz, (a, ani, i) odszczepieniec« [szyk 11 : 9] (29) : *WróbŻółt* E7; yefly tak niewierzy tedy iefł od řczepyeńczem á kácerzem odłáczony á od řczepiony od zboru krzeřciańřkiego/ á pořmiery od kroleřtwá niebieřkiego. *SeklKat* P4v, P[2 r.]; *KromRozm I* O4v; zálz niewidźiř iakié to haniebné przeřwiřko heretik? zálcie řtrach niezylimie/ gdy odřczepiencem i kácerzem wezwán máłz być? *MurzHist* N; *KromRozm III* A2v, A4, C5v, F, F2v (10); *KrowObr* 128v; *KuczbKat* 390; *LatHar* 745; *SiebRozmyřl* E2v. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*].

»poganin, (abo, i) kacierz« [szyk 6 : 1] (7): złořciwi, to iefłh kacierzowie pogani. *WróbŻółt* oo6v, Z3v, kk8v; *RejPs* 223; *RejKup* i5v; Ze lię zówłze Papięż zá chwałę/ ábo krzywdę Pána Chriřtuřowę/ przeřciw pogánom ábo kácerzom wymował *CzechEp* 336, 326. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*].

»sektarz, (i) kacierz« (2): Wřzyřcy Sektarze y Kácerze ná tego Antykryřtá zówłze bili/ ále nic niewygráli: y owřzem o tę opokę řby řobie řzalone potłukli *WujJud* 8; *WujJudConf* 11.

»zwojca a kacierz« (1): A kołcyoł też duchem páńřkim řpřawuyác řye/ zwoyce ony á kácerze y náukę ich potępił. *KromRozm II* pv.

W przen (1) : A o koćie řię rádzili [myszy]/ Iákoby go prozny były. Więć młode řmieie rádzili/ By [...] tego řię mocnie wáżyć: Kácerzá gárdłá pozbáwić. *BierEz* Ov.

a. *O mahometanach* (1) : bo tákowé Tytuły/ nie řą Papięřkie imióná z Rzymu: ále řą imióná řtárych Kácérzów z Turek/.itéz z Tátar *OrzQuin* K.

2. *Dziki, nieujędzony koń; indomitus equus Cn (1) : Weyrzy tylko wiego przekład naydziefz fię czemu śmiać [...] Olibanus v nie^{gō} łtog/ Publicanus iáwnogrzełznik/ [...] Haereticus kácerz/ (to iest koń zuchwály) BudNT przedm c3.*

Synonimy: 1. heretyk, oderwaniec, odszczepieniec, sektarz.

Cf ARCYKACERZ, KACERMISTRZ

ZCh